

УДК 378:37.013.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-2.20>**О. В. Лазарев**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва**Ю. І. Фернос**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ ЗВО

Процеси, що відбуваються у вищій школі, відображають зміни, які мають місце у суспільстві, наукових колах, економіці, політиці, свідомості. Ці зміни вимагають істотного осмислення та серйозного аналізу. Трансформація традиційної парадигми у напрямі особистісно орієнтованої освіти повинна призвести до виходу з кризи всю систему освіти. Сьогодні не можна розглядати особистість лише як сукупність зразків поведінки індивіда. Особистість не сприймає насильства, через це не бажає, щоб її формували. Тому роль сучасної педагогіки полягає не у формуванні, а у допомозі особистості. Поняття компетентності будується, з одного боку, так, щоб воно могло асимілювати нові відкриття та розробки, що стосуються людського пізнання та практики, а з іншого – щоб давало змогу визначати освітні вимоги для кожного типу, профілю, ступеня освітніх систем. Вирішення протиріччя між стандартами підготовки та індивідуальним розвитком особистості перебуває на шляху освітнього процесу, який є складним, відкритим і динамічним, що створює можливості кожному студенту розвиватися як індивідуальності на основі вибору своїх особистісно значущих цілей і завдань самоосвіти, які є сукупністю різних зразків, заданих суспільством. Майбутній фахівець має загальнокультурну компетентність, якщо він компетентний у ситуаціях, які виходять за межі його професійної сфери. Якщо у професійній компетентності одну з провідних ролей відіграє проблемно-практичний аспект, то у загальнокультурній компетентності провідну роль відіграють смисловий та комунікативний аспекти. Саме на формування загальнокультурної компетенції спрямована базова освіта, тому ця освітня цінність вимагає спеціального змістового розгляду та аналізу. У сфері загальнокультурної компетентності головним є визначення ситуацій, що вимагають підготовки. Їх можна виділяти та класифікувати за різними критеріями з відповідних дисциплін і галузей знань, відповідно до залучених цінностей, що забезпечуються соціальними інститутами. Із погляду освіти оптимальною є класифікація сфер відповідно до груп культурних зразків у найширшому сенсі, значущих для компетентності у кожній сфері. Тому призначення базової загальної освіти полягає саме у відтворенні та розвитку цих груп зразків для формування загальнокультурної компетентності студентів у відповідних сферах.

Ключові слова: заклад вищої освіти (ЗВО), професійна компетентність, особистісно зорієнтована освіта, формування, модель, майбутній фахівець.

Постановка проблеми. Головним завданням вищої школи є підготовка висококваліфікованих фахівців, що вимагає опанування не лише конкретних знань, а й способів самостійного їх здобування й осмислення нової інформації. Це передбачає розроблення спеціальної системи заходів із навчання студентів застосуванню методів пошуку, аналізу, оцінки, зберігання інформації, її практичного використання, з розвитку вмінь самостійної постановки завдань і проблем, аналізу отриманих рішень, виділення нового й уміння робити висновки. Сьогодні відбуваються істотні зміни у системі вищої освіти.

Відома вчена І. Зимня [1] вважає, що освіта у кожній країні співвідноситься з конкретними

історичними умовами, що характеризують кожен період розвитку країни. Якщо у суспільстві відбуваються соціально-економічні та політичні зміни, то, як наслідок, змінюється й система освіти. За довгі роки на теренах України склався тип освіти, який вважається традиційним, «головна цінність якого – точне знання (конкретизуюче гасло: «Знання – сила»); звідси випливає властива педагогічній діяльності орієнтація на прищеплення любові до наукового знання» [2, с. 27].

Зміни, що відбуваються у суспільстві, виявляють недоліки традиційної вищої школи. Знанняве навчання часто шкодило духовному та культурному розвитку особистості, тому у системі освіти

відбувається перехід від традиційного типу до особистісно зорієнтованого.

Сьогодні закінчується епоха інтелектуальної, технологічної освіти. Настає час, коли індивідуум сприймається як цілісність, що вирізняється необхідною духовністю, яка протистоїть буттю. Суспільству потрібна педагогіка, яка відтворює культуру духовності людини. Метою ЗВО є виховання особистості фахівця, що володіє високим рівнем професіоналізму і культури. Виховання особистості – цілеспрямований вплив із метою формування певних її якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних джерелах увага науковців спрямована на характеристики таких понять, як «особистісно зорієнтована освіта», «особистісно зорієнтоване навчання», «особистісний підхід». У сучасній педагогічній теорії і практиці немає єдиного підходу і до визначення поняття особистісно зорієнтованого підходу в освіті.

С. Яценко розглядає особистісно орієнтоване навчання як «педагогічно спрямований процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії учня та вчителя, що має на меті реалізацію індивідуального творчого потенціалу учня у поєднанні з розвитком професійних, фахових, особистісних якостей учителя, врахуванням їх природних нахилів, здібностей, індивідуальних відмінностей, суб'єктного досвіду, що визначають унікальність кожної особистості, шляхів її самореалізації з метою становлення соціально компетентної особистості» [3, с. 118].

На думку Т. Хлебнікової, особистісно зорієнтоване навчання – це взаємопов'язана діяльність учасників освітнього процесу, в якому відбувається особистісний розвиток суб'єкта навчання на основі врахування його суб'єктного досвіду, реальних навчальних можливостей, потреб, інтересів, надання можливості вибору змісту навчання, форм, методів, прийомів його засвоєння. Особистісно зорієнтоване навчання має сприяти самоствердженню особистості, її самореалізації [4, с. 13].

В. Бурбіга визначає мету особистісно-орієнтованої професійної підготовки як таку, що створює умови, які б сприяли розвитку особистісних якостей студентів під час засвоєння компонентів змісту освіти [5, с. 22].

О. Савченко зазначає, що особистісно зорієнтовану освіту необхідно розуміти не лише як гуманізацію навчальної взаємодії, навчального спілкування, а й насамперед як наповнення змісту освіти такими знаннями, що набувають для людини особистісного сенсу [6, с. 11].

У будь-якому разі орієнтація викладачів ВНЗ на особистісно-орієнтоване навчання вимагає створення необхідних педагогічних умов для успішної його організації.

Мета статті. Розглянути й обґрунтувати специфіку сучасного стану формування професійної

компетентності майбутніх фахівців в освітній системі закладів вищої освіти на засадах особистісно зорієнтованого підходу.

Виклад основного матеріалу. Визначити термін професійної компетентності досить складно, тому що він охоплює багато боків особистості. Однак усі автори сходяться у тому, що професійна компетентність хоча й є інтегративною якістю особистості, проте має узагальнену еталонну модель.

Компетентність може бути визначена відповідно до державного стандарту, де вказано загальні вимоги до освіченості фахівця. У ролі еталонної моделі фахівця виступає професіограма, яка вкладається в основу нормативної моделі, тобто його кваліфікаційні характеристики. Остання повинна бути державним документом, який визначає узагальнені вимоги до особистості та професійної компетентності фахівця. Завдяки цьому нормативна модель дає змогу довести зміст цілей професійного навчання та виховання до рівня із зазначенням доступних перевірки характеристик. Найбільш адекватною стає модель спеціаліста за умови, яка базується на ретельному аналізі тих функцій, які задаються суспільством і відображають внутрішню структуру професійної діяльності.

Дослідник В. Серіков зазначає, що метою освіти є не тільки засвоєння знань на рівні не нижчому за передбачений у державному освітньому стандарті, а й створення умов для задоволення пізнавальних потреб поза рамками освітнього стандарту. Реалізуючи навчальну або самоосвітню діяльність, студенти переводять спроектовану освіченість у внутрішньоособистісний план. В. Серіков розглядає такі елементи освіченості: обізнаність, свідомість, дієвість, умілість [7]. На нашу думку, компетентність найближче поєднується з умілістю і дієвістю, що є «сплавом» освіченості та досвіду.

Відзначається, що випускник ЗВО не може бути фахівцем, який досяг вищого рівня професійної майстерності, але він повинен володіти засобами, які дали б йому змогу вдосконалюватися у професійному плані, тому останнім часом у науковій літературі зустрічається думка про необхідність переходу від підготовленого фахівця до гарного співробітника. Під «гарним співробітником» розуміється ініціативна людина, здатна до інновацій, яка може працювати в команді, приймати самостійні рішення та володіє психологічною стійкістю [8, с. 60].

Спробуємо аналітичним шляхом визначити структуру компетентності виходячи з умінь, необхідних у професійній діяльності.

Аналіз таблиці дає можливість розглядати професійну компетентність як інтегральну властивість особистості, що має свою структуру і дає змогу фахівцеві найбільш ефективно здійснювати свою діяльність, а також сприяє саморозвитку та самовдосконаленню особистості.

Таблиця 1

Аналітична структура професійної компетентності

Види діяльності	Методи	Компетенції
Співвідношення інтерпретованих соціальних явищ із освітніми цілями та завданнями	Проектування та визначення тактичних і стратегічних завдань для досягнення реалізації освітнього процесу	Проектувальні компетенції
Методичне обґрунтування та інструментарій освітнього процесу	Конструктивно-композиційне впорядкування знань	Інформаційні та прогностичні компетенції
Організація освітнього процесу та використання різних видів діяльності з урахуванням різнобічних впливів	Організація управління діяльністю. Комунікативний вплив на суб'єкти освітнього процесу	Організаційні та комунікативні компетенції
Аналіз досягнутого результату та узгодження його з освітніми цілями та завданнями, корегування особистої діяльності	Гностично адекватна оцінка рівня особистої діяльності	Аналітичні компетенції

Можна виділити основні напрями формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Перший напрям – проектувати й організовувати власний освітній процес так, щоб були максимально використані можливості різних предметів. Другий напрям – формувати у студентів потребу у професійному самовдосконаленні. Третій напрям – формувати професійну компетентність як інтегральну якість особистості з позначенням пріоритетного компонента цієї якості.

Компетентність включає такі аспекти: 1) смисловий – адекватне осмислення ситуації у більш загальному культурному контексті, тобто в контексті наявних культурних зразків розуміння, ставлення та оцінки певних ситуацій; 2) проблемно-практичний – адекватність розпізнавання ситуації, адекватна постановка й ефективне виконання цілей, завдань, норм у певному оточенні; 3) комунікативний – адекватне спілкування у певних ситуаціях із приводу таких ситуацій з урахуванням відповідних культурних зразків спілкування та взаємодії [9].

Очевидно, що такий загальний принцип не дає змоги провести однозначно поділ сфер, тому залишається безліч варіантів. Одним із можливих представимо такий варіант їх поділу: екологічна, соціальна, гуманітарна, естетична, міжособистісна, господарська та рекреативна компетентності [9].

Аспекти підготовки, способи їх виділення також численні: історичний (об'єктивна історія та історія ідей із кожної сфери компетентностей); теоретичний та нормативний (сучасні наукові та філософські уявлення, релевантні цінності, принципи, стандарти, норми, правила, критерії); проблемно-практичний та комунікативний.

Тією чи іншою мірою усі існуючі моделі включають такі параметри: вимоги до фахівця, що визначаються його робочим місцем і характером вирішуваних виробничих завдань; необхідні знання щодо вмінь; специфічні соціальні та психологічні якості особистості, що забезпечують ефективність діяльності.

Таким чином, у загальному сенсі під моделлю фахівця розуміються професійні, соціально-психологічні, творчі, креативні та особистісні якості людини, що визначають її здатність працювати в умовах ринкових відносин, домагаючись результатів, адекватних вимогам суспільного та науково-технічного прогресу.

Відомий учений А. Леонтьєв підкреслював, що для засвоєння досягнень людської культури кожне нове покоління повинно здійснювати діяльність, аналогічну тій, яка перебуває за досягненнями попередніх поколінь [10, с. 76].

Таким чином, гуманізується функція особистісно-орієнтованої освіти, яка покликана зберегти сенс життя людини, його духовність і моральність, особисту свободу. Така освіта закладає в особистість механізми взаєморозуміння, спілкування, співробітництва. Культуротворча функція забезпечує збереження, передачу та розвиток культури засобами освіти. Культуротворча функція здійснюється, якщо освіта орієнтується на виховання культури людини, відбір культуроспрямованого змісту і відтворення в освітніх структурах культурних зразків та норм [11].

Згідно із цим принципом, особистості необхідно пояснити її місце і роль у реалізації тих змін, які відбуваються у житті людства, а саме: відмова від виховання особистості із заданими властивостями, необхідними державі; навчання і виховання на основі принципу єдності індивідуальних та колективних потреб; створення умов для реалізації принципу свободи особистості як суб'єкта освітнього процесу; подолання функціоналізму в побудові освітніх систем і організація педагогічного процесу з метою розвитку особистості студентів.

Перш за все, соціальні та психологічні параметри особистості відображають її світоглядні характеристики, що орієнтують на виконання своєї соціальної функції (ступінь соціальної зрілості, аксіологічний потенціал – особиста система цінностей та пріоритетів, наявність ділових якостей, сформованість морально-етичних засад

тощо). Потім виділяються соціально значущі якості, якими повинен володіти випускник будь-якого ЗВО: відповідальність перед роботою і людьми, сумлінність, єдність слова та діла, розширена культура тощо. Специфіка багатьох професій накладає відбиток на модель фахівця, включаючи додатково деякі іманентні властивості особистості, які визначаються особливостями професії, наприклад такі якості, як посидючість, акуратність, обсяг пам'яті тощо. У деяких випадках особливо обговорюється стан здоров'я, витривалість, стійкість до стресів тощо. Іншими словами, спектр якостей особистості, поданий у моделях кваліфікаційних характеристик, досить широкий і різноманітний [12, с. 8; 13].

Модель повинна бути динамічною. Очевидно, що вона повинна бути, перш за все, адекватною реальності, тобто забезпечувати максимальну відповідність між сформованою заданістю і практичною діяльністю фахівця. Під останньою розуміють її періодичну повторюваність, завдяки чому може бути досягнуто безперервне відображення тих змін і подій, які відбуваються у суспільстві. Саме ця властивість може забезпечити її відповідність сучасності та конкурентоспроможності в умовах ринку праці [14]. Окрім того, модель повинна носити прогностичний характер, тобто випереджати час, визначати перспективи у підготовці фахівців.

Таким чином, особистісний бік передбачає розкриття можливостей суб'єкта, формування його мотивів і інтересів, виховання потреб у процесі цілеспрямованої взаємодії викладача та студента.

Висновки і пропозиції. Отже, поняття особистості – це центральне поняття концепції особистісно зорієнтованої освіти. Історично зумовлений і природний інтерес суспільства до освіти визнає вільний, творчий розвиток особистості і ставить її вище політичних та ідеологічних цінностей. Особистісний підхід здійснюється у педагогіці співробітництва і розглядається як пояснювальний принцип, тому педагогічна діяльність спрямована на розвиток особистості.

Особистісний бік моделі фахівця передбачає наявність у майбутніх фахівців специфічних соціальних і психологічних якостей. Якщо у частині функціонального і предметного наповнення моделі фахівця особливих розбіжностей немає, то особистісний бік представлений досить різноманітно.

Таким чином, фахівцеві нової формації необхідні вміння, адекватні характеру діяльності, що складається із сукупності дій, з якими він стикається у процесі соціальної та професійної взаємодії. Отже, роль освітньої технології набуває особливого значення з погляду створення ціннісного комунікативного поля, об'єднаного інформаційними комунікативними системами.

У практику діяльності всіх ЗВО потрібно чітко вводити кваліфікаційні характеристики фахівців. Саме майбутня професійна діяльність є тим чинником, який задає зміст і форми відповідної навчальної діяльності студентів. Найважливішими поняттями, що розкривають зміст освіти, основи її відбору і структурування, є поняття моделі фахівця і кваліфікаційні характеристики фахівця. Тому розкриття моделі фахівця як наукової основи формування кваліфікаційних характеристик багато у чому визначає зміст і організацію навчального процесу.

Отже, модель майбутнього фахівця – це певний ідеал, який повинен бути досягнутий протягом реалізації професійної підготовки у ЗВО. Урешті, така підготовка повинна повністю відповідати вимогам професійної діяльності, а також сучасному рівню виробництва і соціальних відносин.

Представлені концептуальні положення відображають певні моделі педагогічної діяльності. Ці моделі можуть бути ефективними у різних соціокультурних ситуаціях.

Список використаної літератури:

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология : учебник для вузов ; изд. 2-е, доп., испр. и перераб. Москва : Университетская книга ; Логос, 2009. 384 с.
2. Грудинін Б.О. Сучасна освіта в контексті нової педагогічної парадигми. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2014. Вип. 25. С. 26–35.
3. Яценко С.Л. Сутнісні аспекти особистісно орієнтованої освіти. *Проблеми освіти*. 2015. № 85. Спецвипуск. С. 116–122.
4. Хлебнікова Т.М. Організація особистісно зорієнтованого навчання в системі післядипломної освіти. Харків : Основа, 2019. 128 с.
5. Бурбига В.А. Особистісно-орієнтоване навчання як парадигма підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2017. № 54–55. С. 18–26.
6. Савченко О. Оптимальний шлях зближення теорії й практики в освіті. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2005. № 1. С. 11–12.
7. Сериков В.В. Элементы теории системного управления образованием. Челябинск : ГЧГУ, 1995.
8. Парфілов Ю., Фурманець Б. Компетентнісний підхід в освіті: досвід, проблеми, перспективи. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2017. № 3. С. 55–67.
9. Розов Н. Ценности гуманитарного образования. *Высшее образование*. 1996. № 1. С. 85–89.
10. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. Москва, 1981. 584 с.

11. Стасюкевич И.В. Формирование коммуникативный компетенций у студентов неязыкового вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва : РГБ, 2005. С. 14–27.
12. Формирование модели деятельности специалиста с высшим образованием : сборник типовых методик. Томск : Томский университет, 1984.
13. Талызина Н.В., Печенюк Н.Г., Хохловский Л.В. Пути разработки профилей специалиста. Саратов, 1987. 176 с.
14. Карпов В.В., Катханов М.Н. Инвариантная модель интенсивной технологии обучения при многоступенчатой подготовке в вузе. Москва ; Санкт-Петербург, 1992. 142 с.

Lazariev O., Fernos Yu. Substantiation of the current state of forming professional competence of future experts in the system of the higher education institutions

The processes that take place in the system of higher education in Ukraine reflect the changes that are taking place in society, economics, politics and consciousness. These changes require significant consideration and serious analysis. The transformation of the traditional paradigm in the direction of personality-oriented education should lead the entire education system out of the crisis. Today, personality cannot be understood as the corresponding behavior of the individual. The personality does not accept violence, as a result, it does not want to be formed. Therefore, the role of modern pedagogy is not in the formation, but in helping the individual. The concept of competence is built, on the one hand, so that it can assimilate new discoveries and developments related to human knowledge and practice, and on the other hand, to determine the educational requirements for each type, profile, degree of educational systems. Resolving the contradiction between training standards and individual development is on the path of the educational process, which is complex, open and dynamic, which creates opportunities for each student to develop as an individual based on the choice of personal goals and objectives of self-education, which are a set of different patterns set by society. A future specialist has general cultural competence if he is competent in situations that go beyond his professional sphere. If in professional competence one of the leading roles is played by the problematic and practical aspect, then in general cultural competence, the semantic and communicative aspects play a leading role. Basic education is aimed at the formation of general cultural competence, so this educational value requires special substantive consideration and analysis. In the field of general cultural competence, the main thing is to identify situations that require training. They can be distinguished and classified on various grounds from the relevant disciplines and fields of knowledge, according to the values involved, provided by social institutions. From the point of view of education, it is optimal to classify areas according to groups of cultural models in the broadest sense, relevant to competence in each area. Therefore, the purpose of basic general education is to reproduce and develop these groups of models for the formation of general cultural competence of students in relevant fields.

Key words: higher education institution, professional competence, personality-oriented education, formation, model, future expert.